

O'SMIR YOSHLARDA SUN'IY INTELLEKT TA'SIRI VA O'Z-O'ZINI BAHOLASH MUAMMOSINING NAZARIY ASOSLARI

Raximova Gulxayo Alisherovna¹, Anvarova Muslima Boburjon qizi²

¹*Toshkent Amaliy fanlar Universiteti katta o'qituvchiasi*

²*Pedagogika fakulteti Pedagogika-psixologiya ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Bugungi kunda o'smirlik yoshlarda sun'iy intellekt ta'siri va o'z-o'zini baholash muammosining psixologiya fanining nazariy asoslari bir necha psixologik yondashuvlar orqali tushuntiriladi. biri hisoblanadi. O'smirlik davri shaxs rivojining muhim bosqichi bo'lib, bu jarayonda o'zini anglash, o'z imkoniyatlarini baholash va ijtimoiy o'rnini belgilash faol shakllanadi. Shu bilan birga, zamonaviy axborot texnologiyalarining, xususan, sun'iy intellekt tizimlarining keng tarqalishi o'smirlarning o'z-o'zini baholash jarayoniga yangi ta'sir omili sifatida kirib kelmoqda. Sun'iy intellektga asoslangan ijtimoiy tarmoqlar va platformalar orqali shakllanayotgan ideal obrazlar ayrim hollarda o'smirlarda o'ziga nisbatan past baho berish yoki real imkoniyatlarini noto'g'ri idrok etishga olib kelishi mumkin.

Kalit so'zlar: O'smirlik davri, sun'iy intellekt, ijtimoiy tarmoq, platforma, o'z-o'zini baholash, shaxs rivoji, "Men" konsepsiya, psixologik xususiyatlar, ijtimoiy muhit, motivatsiya, o'zini anglash, adekvat baholash, shaxsiy identifikatsiya, pedagogik ta'sir, psixologik omillar.

Аннотация: Теоретические основы психологической науки о влиянии искусственного интеллекта и самооценки подростков объясняются несколькими психологическими подходами. является одним из Подростковый возраст — это важный этап развития личности, в котором активно формируется самосознание, оценка своих возможностей и социальное положение. В то же время широкое распространение современных информационных технологий, в частности систем искусственного интеллекта, вступает в процесс самооценки подростков как новый фактор влияния. В социальных сетях и платформах, основанных на искусственном интеллекте, идеальные образы иногда могут вызвать у подростков недооценку или искажение их реальных возможностей.

Ключевые слова: подростковый возраст, искусственный интеллект, социальная сеть, платформа, самооценка, развитие личности, Я-концепция, психологические особенности, социальная среда, мотивация, самопознание, адекватная самооценка, личностная идентификация, педагогическое воздействие, психологические факторы.

Abstract: The theoretical foundations of the psychological science of the influence of artificial intelligence and self-esteem of adolescents are explained by several psychological approaches. is one of adolescence is an important stage of personality development, in which self-awareness, assessment of one's capabilities and social position are actively formed. At the same time, the widespread use of modern information technologies, in particular artificial intelligence systems, is entering the process of self-assessment of adolescents as a new influence factor. On social media and AI-powered platforms, perfect images can sometimes cause teens to underestimate or misrepresent their actual capabilities.

Keywords: adolescence, artificial intelligence, social network, platform, self-esteem, personality development, self-concept, psychological characteristics, social environment, motivation, self-awareness, adequate self-esteem, personal identity, pedagogical influence, psychological factors.

Kirish: Bugungi kunda jamiyatda kechayotgan ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar shaxs rivojlanishiga bo'lgan talablarni tubdan yangilamoqda. Sun'iy intellektning o'smirlarga ta'siri ortib bormoqda, ayniqsa, yosh avlodni har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan va o'ziga ishonadigan shaxs sifatida tarbiyalash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shunday ekan ta'lim imkoniyatlari kengayitirilib ChatGPT kabi vositalar orqali bilim olish, shaxsiy rivojlanishga va yolg'izlikni kamaytirishga ijobiy ta'sir qilyotgan bo'lsa, bir tamondan shaxs psixologiyasining muhim komponentlaridan biri hisoblangan o'z-o'zini baholash muammosi alohida ilmiy e'tiborni talab etadi. O'smirlik davri shaxs rivojining eng murakkab va mas'uliyatli bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda individning o'zini anglash, "Men" o'rtasidagi tafovut paydo bo'lmoqda, o'z imkoniyatlarini baholash va ijtimoiy muhitda o'z o'rnini aniqlash jarayoni sust kechadi. O'z-o'zini baholash aynan shu davrda shakllanib, keyingi hayot faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlik davrida shakllangan o'z-o'zini baholash darajasi shaxsning motivatsiyasi, ijtimoiy faolligi, emotsional barqarorligi va stressga chidamliligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Lekin sun'iy intellektga ortiqcha bog'lanish ijtimoiy izolyatsiyani kuchaytiradi. Zamonaviy psixologiya fanida o'z-o'zini baholash muammosi turli nazariy yondashuvlar asosida o'rganilgan. Xususan, gumanistik, ijtimoiy-psixologik va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlar ushbu jarayonning mohiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'z-o'zini baholashning shakllanishi oila muhiti, ta'lim tizimi, tengdoshlar bilan munosabatlar hamda ijtimoiy axborot vositalari ta'siri ostida kechishi ilmiy jihatdan asoslangan. Hozirgi davrda raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi o'smirlar psixologiyasiga yangi omillarni olib kirib, o'z-o'zini baholash jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa mazkur muammoni zamonaviy sharoitda qayta ko'rib chiqish va chuqur ilmiy tahlil etishni talab qiladi. Mazkur tadqiqotning maqsadi o'smirlik davrida o'z-o'zini baholashning nazariy asoslarini tahlil qilish, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi

omillarni aniqlash hamda adekvat o'z-o'zini baholashni rivojlantirishning ilmiy asoslarini yoritishdan iborat.

Asosiy qism: Bola rivojlanishida o'smirlik davrining o'zni va ahamiyati. O'smirlik davri bu shaxs shakllanishining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, unda "Men" konsepsiyasining rivojlanishi, o'zini o'zi baxolash va boshqalar bilan solishtirish chegaralari taxminan 5-8-sinfiga to'g'ri keladi. O'smirlik davrining alohida vaziyati uning nomlarida ifodalanadi: «o'tish», «keskin o'zgaruvchan», «mushkul», «tanqidiy». Ularda bu yoshda sodir bo'ladigan rivojlanish jarayonlarining murakkab va muhimligi qayd etilgan. Bu hayotning bir davridan boshqasiga o'tish bilan bog'liq. Inson rivojlanishining barcha yo'nalishlari bo'yicha (jismoniy, aqliy, ruhiy, axloqiy, ijtimoiy) katta sifat va miqdoriy o'zgarishlar ro'y beradi.

Bir tomondan o'smirlarda «kattalik» namoyon bo'la boshlaydi, boshqa tomondan esa hali «bolalik» qoladi. O'smirlarning rivojlanishining umumiy yo'nalishlari turlicha bo'lishi va har bir yo'nalish ko'plab variantlarga ega bo'lishi mumkin. Bu masala muhim pedagogik ahamiyatga ega.

Maktab va o'qish o'smir hayotida katta o'rin egallaydi. Lekin o'qishning muhim va zarurligini anglaganligiga qaramay turli bolalar bu masalaga har xil qaraydi. Ko'pchilik uchun maktabning qiziqarliligi tengdoshlar bilan keng muloqot qilish imkoniyati tufayli ortadi, lekin o'qishning o'ziga bundan ko'p zarar etadi. O'smir uchun dars – faqat 45 daqiqalik o'quv emas, balki ko'plab muhim harakatlar, baholar, kechinmalar bilan boyigan sinfdoshlar va o'qituvchi bilan muloqot vaziyati hamdir.

O'rta maktabga o'tish bilan o'smirlarning o'qishi sezilarli darajada murakkablashadi: bitta o'qituvchi o'rniga besh–oltita yangisi paydo bo'ladi, ularning tushuntirish va so'rash usuli ham, o'quvchilarga talab va munosabati ham har xil. Buning ustiga o'qituvchilar ularni avvaliga yaxshi bilmaydilar, natijada «sevimli» va «sevimli bo'lmagan» o'qituvchilar paydo bo'ladi.

Psixologiya fanida o'smirlik davri inson rivojlanishining murakkab va mas'uliyatli bosqichi sifatida e'tirof etiladi. Ko'pgina olimlar (L.S. Vygotskiy, D.B. Elkonin, E. Erikson) fikriga ko'ra, o'smirlik davri taxminan **11–15 yosh** oralig'ini qamrab oladi va bolalikdan kattalikka o'tish davri hisoblanadi.

Ushbu davrning asosiy psixologik xususiyati — **o'zini anglash jarayonining keskin faollashuvidir.** O'smir shaxs sifatida o'zining kimligi, jamiyatsdagi o'zni, imkoniyatlari va qadriyatini haqida o'ylay boshlaydi. E. Erikson ta'kidlashicha, o'smirlik davrining yetakchi muammosi — **shaxsiy identifikatsiyaning shakllanishidir.** Bu jarayon muvaffaqiyatli kechsa, o'smirda o'ziga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi.

O'z-o'zini anglash jarayoni bir necha bosqichlarda rivojlanadi, har bir bosqichda shaxs o'zini yanada chuqurroq anglashga harakat qiladi va o'zining ichki dunyosini kengaytiradi.

1. Bosqich: O'zini aniqlash va o'ziga nisbatan birinchi tushunchalar

O‘z-o‘zini anglashning dastlabki bosqichi odatda bolalik davrida boshlanadi. Bu bosqichda bolalar o‘zlarini atrofdagi dunyoda qanday joylashganini va o‘zining hissiy va jismoniy holatini qanday tushunishini anglashni boshlaydilar. Bolalar o‘zlarini avval o‘zlarining jismoniy xususiyatlari, masalan, jinsi, yoshi, qaysi oilaga mansubligi va ijtimoiy roli asosida anglashadi. Bu bosqichda o‘z-o‘zini anglashning shakllanishi ko‘pincha tashqi omillar, ya‘ni ota-onalar, o‘qituvchilar va ijtimoiy guruhlar ta‘sirida bo‘ladi. Bolalar o‘zlarini boshqa bolalar yoki kattalar bilan taqqoslash orqali, o‘zlariga nisbatan qadriyatlar va munosabatlarni shakllantiradilar.

2. Bosqich: Yoshlik va identifikatsiya

O‘z-o‘zini anglashning ikkinchi bosqichi odatda o‘smirlik davrida rivojlanadi. Ushbu bosqichda shaxslar o‘zlarini yanada kengroq tushunishga, o‘z jinsiy kimligini, shaxsiy ehtiyojlarini va ijtimoiy rollarini aniqlashga harakat qiladilar. Yoshlik davrida shaxs o‘zining asosiy qadriyatlari va prinsiplari, dunyoqarashi, hamda oiladan tashqaridagi ijtimoiy guruhlar bilan o‘zaro munosabatlar orqali o‘zini anglash jarayonini davom ettiradi.

3. Bosqich: O‘zining ijtimoiy rolini va vazifalarini anglash

Kattalikka qadam qo‘ygan yoshlar, o‘z-o‘zini anglashda o‘zining ijtimoiy roli va vazifalarini yanada chuqurroq tushunishga kirishadilar. Bu bosqichda shaxs o‘zining professional, ijtimoiy va shaxsiy hayotidagi o‘rnini anglashga intiladi. O‘z-o‘zini anglashning bu bosqichi, ko‘pincha universitet davrida yoki yosh kattalar davrida rivojlanadi, chunki bu davrda shaxs o‘zining kelajakdagi maqsadlarini, professional yo‘nalishini va o‘ziga xos ijtimoiy rolini aniqlaydi.

4. Bosqich: O‘zining ichki dunyosini va maqsadlarini chuqur tushunish

O‘z-o‘zini anglashning to‘rtinchi bosqichi hayotning keyingi davrlariga, odatda, o‘rta yosh va keksalik davriga to‘g‘ri keladi. Bu bosqichda shaxs o‘zining hayotiy maqsadlarini, qadriyatlarini va hayotda qaysi yo‘nalishda borishini yanada chuqurroq tahlil qilishga harakat qiladi. O‘zini anglashning bu bosqichida, shaxs ko‘pincha hayotining maqsadlarini belgilaydi va o‘zining ichki ehtiyojlari va orzulariga asoslanib, kelajakdagi qarorlarni qabul qiladi.

5. Bosqich: O‘zini yangilash va yangi imkoniyatlar yaratish

O‘z-o‘zini anglashning oxirgi bosqichi, ko‘pincha hayotning pishiq davrlariga, masalan, keksalik yoki hayotning yangi bosqichlariga to‘g‘ri keladi. Ushbu bosqichda shaxs o‘z-o‘zini yangilash, o‘zining yangi imkoniyatlari va yangi hayotiy maqsadlarini aniqlashga intiladi. Bu bosqichda shaxs hayotdagi o‘zgarishlarga moslashadi, yangi maqsadlar belgilaydi va o‘zining ichki potentsialini ochadi

Zamonaviy psixologiyada o‘z-o‘zini baholash — bu:

shaxsning o‘z qobiliyatlari, imkoniyatlari, shaxsiy sifatleri va ijtimoiy ahamiyatiga bergan subyektiv bahosidir.

Ilmiy adabiyotlarda o‘z-o‘zini baholashning uch turi ajratiladi:

Adekvat o‘z-o‘zini baholash — real imkoniyatlarga mos;

Yuqori (ortiqcha) o‘z-o‘zini baholash — o‘zini haddan tashqari yuqori baholash;

Past o‘z-o‘zini baholash — o‘ziga ishonchsizlik, o‘zini kam baholash.

Tadqiqotlar (Rosenberg, 1965) shuni ko‘rsatadiki, past o‘z-o‘zini baholashga ega o‘smirlarda xavotir, ijtimoiy chekinish va depressiv holatlar ko‘proq uchraydi.

Xulosa: O‘smirlik yoshlarda sun‘iy intellect ta‘siri ikki tamonlama xarakterga ega: u rivojlantiruvchi ham, xavf tug‘diruvchi ham bo‘lishi mumkin. Ayniqsa o‘z-o‘zini baholash muammosini nazariy tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, mazkur jarayon shaxs rivojining markaziy psixologik komponentlaridan biri hisoblanadi. O‘z-o‘zini baholash shaxsning o‘zini anglash darajasi, o‘z imkoniyatlarini baholashi va ijtimoiy muhitda o‘z o‘rnini belgilashi bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi. Tahlillar natijasida o‘smirlik davri o‘ziga xos psixologik xususiyatlarga ega bo‘lib, bu davrda o‘z-o‘zini baholash beqaror, emotsional va tashqi ta‘sirlarga yuqori darajada sezgir ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, oila muhiti, ta‘lim jarayoni, tengdoshlar bilan muloqot hamda zamonaviy axborot vositalari o‘smirning o‘z-o‘zini baholash darajasiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Nazariy yondashuvlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, o‘z-o‘zini baholash shaxsning “Men” konsepsiyasining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, uning shakllanishi ijtimoiy tajriba, faoliyat va muloqot jarayonida yuzaga keladi. Adekvat o‘z-o‘zini baholash shaxsning ijtimoiy moslashuvi, psixologik barqarorligi va muvaffaqiyatli faoliyat yuritishining muhim sharti hisoblanadi. Shu bilan birga, past yoki haddan tashqari yuqori o‘z-o‘zini baholash o‘smir shaxsida turli psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkinligi asoslandi. Shu sababli o‘smirlarda realistik va ijobiy o‘z-o‘zini baholashni shakllantirish psixologik va pedagogik faoliyatning ustuvor vazifalaridan biri sifatida qaralishi lozim. Umuman olganda, o‘smirlik davrida o‘z-o‘zini baholash muammosining nazariy asoslarini o‘rganish ushbu jarayonning murakkab va ko‘p omilli ekanligini ko‘rsatadi hamda uni shakllantirishda kompleks yondashuv zarurligini asoslaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

- [1] O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
- [2] Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent, 2021.
- [3] Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya cheloveka. – Moskva: Smysl, 2005.
- [4] Leontev A.N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost. – Moskva: Politizdat, 1975.
- [5] Rubinshteyn S.L. Osnovi obshchey psixologii. – Moskva: Pedagogika, 1989.
- [6] Rogers C. On Becoming a Person. – Boston: Houghton Mifflin, 1961.
- [7] Maslow A. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1954.
- [8] Rosenberg M. Society and the Adolescent Self-Image. – Princeton, 1965.